

Отримано: 28 квітня 2018 р.

Прорецензовано: 29 травня 2018 р.

Прийнято до друку: 1 червня 2018 р.

e-mail: levchenkoanna79@gmail.com,
kdasha923@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2018-2(70)-183-186

Олійник Е. В. Специфіка авторської концептосфери роману Дж. Орвелла «1984». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 2(70), червень. С. 183–186.

УДК: 811.111'25'42

Підгорна Анна Борисівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Запорізький національний технічний університет
Кононенко Дар'я Ігорівна,
студент-магістр, V курс,
Запорізький національний технічний університет

СПЕЦИФІКА АВТОРСЬКОЇ КОНЦЕПТОСФЕРИ РОМАНУ ДЖ. ОРВЕЛЛА «1984»

Стаття присвячена дослідженню специфіки авторської концептосфери роману Дж. Орвелла «1984». Особлива увага приділяється опису поняття «концепт» як складового елемента концептосфери та розгляду особливостей авторських концептосфер в цілому. У статті представлено результати аналізу основних концептів роману-антиутопії «1984». Запропоновано дослідити концептосферу роману на рівні ядра, приядерної зони та периферії. Встановлено, що об'єктивізація ключового концепту роману відбувається через актуалізацію низки другорядних концептів.

Ключові слова: концепт, гіперконцепт, макроконцепт, концептосфера, концептуальний аналіз, мовна об'єктивізація, лексико-семантичне поле.

Подгорная Анна Борисовна,
кандидат филологических наук, доцент,
Запорожский национальный технический университет
Конonenko Дарья Игоревна,
студент-магистр, V курс,
Запорожский национальный технический университет

СПЕЦИФИКА АВТОРСКОЙ КОНЦЕПТОСФЕРЫ РОМАНА ДЖ. ОРУЭЛЛА «1984»

Статья посвящена исследованию специфики авторской концептосферы романа Дж. Оруэлла «1984». Особое внимание уделяется описанию понятия «концепт» как составляющего элемента концептосферы и рассмотрению особенностей авторских концептосфер в целом. В статье представлено результаты анализа основных концептов романа-антиутопии «1984». Предложено исследовать концептосферу романа на уровне ядра, приядерной зоны и периферии. Установлено, что объективизация ключевого концепта происходит через актуализацию ряда второстепенных концептов.

Ключевые слова: концепт, гиперконцепт, макроконцепт, концептосфера, концептуальный анализ, языковая объективизация, лексико-семантическое поле.

Anna Pidhorna,
PhD, associate professor,
Zaporizhzhia National Technical University
Daria Kononenko,
Master's student, 5th year,
Zaporizhzhia National Technical University

SPECIFICITY OF THE AUTHOR'S CONCEPTUAL SPHERE IN G. ORWELL'S «1984»

This article is devoted to the analysis of the author's conceptual sphere of the novel «1984» written by G. Orwell. It includes the study of the theoretical material on the subject, viz. the definition of the key terms, such as «concept» and «conceptual sphere», as well as consideration of different approaches and various methods used to distinguish key concepts of literary works. Much attention is given to the description of concepts as basic components of a conceptual sphere. The emphasis is also made on main characteristic features of the author's conceptual sphere. As far as G. Orwell's novel «1984» is concerned, the article gives a list of the novel's main concepts and explores the most frequent means of their lexical objectification. It is interesting to note that the key concept of the novel is actualized through objectification of several secondary concepts. It is proposed to investigate the conceptual sphere of the novel at the level of the nucleus, the core zone and the periphery. As a result, the complex structure of the novel «1984» is defined and its main concepts are classified according to their significance. It is inferred that by objectifying certain concepts, the author shows his worldview, the nature of reality, the adequacy and typography of the images depicted. The analysis of G. Orwell's conceptual sphere allows seeing the world from his point of view and, as a result, helps to understand what kind of warning the anti-utopia carries for future generations.

Key words: concept, hyperconcept, macroconcept, conceptual sphere, conceptual analysis, language objectification, lexico-semantic field.

Художній текст протягом тривалого часу є об'єктом дослідження різних областей лінгвістики. Останнім часом увага вчених концентрується на лінгвокогнітивних стратегіях отримання й обробки інформації, представленої в художньому творі (Фрімен 2002), описі психологічного «портрета» автора і його/її «портрета» як мовної особистості через авторські концептуальні метафори (Колеснік 1996), порівнянні образних картин світу різних поетів (Белехова 2002), виявленні особливостей когнітивного стилю поетів і прозаїків (Воробйова 2004) та ін [2, с. 106]. Подібні дослідження зумовлені необ-

хідністю осмислення авторських концептосфер як структур представлення знань, оскільки на їх основі можна формувати ідеї про ментальні моделі дійсності самого автора твору, а також мовної спільноти, представником якої є цей автор.

Ця стаття присвячена обґрунтуванню співвіднесеності понять «концепт» та «концептосфера»; охарактеризуванню специфіки авторських концептосфер; визначенню основних концептів авторської концептосфери роману-антиутопії «1984» Дж. Орвелла; визначенню методик виокремлення ключових концептів художнього твору; та дослідженню засобів об'єктивації ключового концепту твору через ряд другорядних концептів.

Метою роботи є дослідити концептосферу роману Дж. Орвелла «1984», проаналізувати її складові та обґрунтувати мовні засоби їх об'єктивації.

Об'єктом дослідження є концептуалізація дійсності в художніх творах, зокрема романі «1984» Дж. Орвелла.

Предметом аналізу є структура авторської концептосфери та мовні засоби об'єктивації авторських концептів.

Наукова новизна статті полягає в тому, що в ній уперше представлено результати комплексного аналізу роману-антиутопії Дж. Орвелла «1984». Новим є дослідження ключового концепту TOTALITARIANISM через вербальне вираження концептів меншої значущості та наповненості – макроконцептів та власне концептів.

Методологічне значення дослідження полягає, перш за все, в можливості застосування результатів дослідження на практиці при дослідженні авторських концептів певного твору та при аналізі концептосфери як втілення авторської мовної картини світу.

Основною структурною одиницею концептосфери є концепт. Концепт – це є ментальний субстрат, «сформований як такий, що збирає, вбирає у себе зміст багатьох форм і виступає їхнім початком («зародком»)) [4, с. 63]. При когнітивному підході центром дослідження лінгвістів стають індивідуально-авторські концепти, під яким розуміють конкретно-чуттєве уявлення суб'єкта про світ [11, с. 8]. Сукупність індивідуально-авторських концептів утворює індивідуально-авторську концептосферу, яка схожа на мозаїчне полотно, що репрезентує світорозуміння носія мови [5, с. 17]. Детальний розгляд цієї сукупності концептів та їх об'єктивації у текстах творів дозволяє всебічно проаналізувати авторське світобачення та зробити висновки щодо мовної картини світу письменника.

Основним засобом виокремлення авторських концептів є методика концептуального аналізу, що спрямована на моделювання художніх концептів та концептосфер, які відображають специфіку авторського бачення світу, виявлення їх особливостей та засобів вербального вираження, дослідження мовних та когнітивних стратегій розуміння художнього тексту читачем [6, с. 100].

Методикою концептуального аналізу художнього тексту займалися як українські (О. П. Воробйова, Л. І. Белехова, О. М. Кагановська, В. Г. Ніконова, С. В. Волкова та ін.), так і зарубіжні дослідники (О. С. Кубрякова, Л. Г. Бабенко, Ю. В. Казарин, Ж. М. Маслова та ін.). Зазначимо, однак, що науковці по-різному визначають репрезентовану ними методику [8, с. 2]. Так, наприклад, О. М. Кагановська розглядає алгоритм **семантико-когнітивного аналізу** художніх текстів як поетапний розгляд текстових концептів (*вершинний мегаконцепт* та підпорядковані йому *мезоконцепти*, *макроконцепти*, *катаконцепти*) [3], що дозволяє проаналізувати концепти на різних рівнях, в залежності від об'ємності поняття, яке вони називають. Методика В. Г. Ніконової – **поетико-когнітивний аналіз** художнього тексту – передбачає поетапне реконструювання художніх концептів для повного та всебічного дослідження концепту художнього твору на мовному, граматичному та смислового рівнях [7]. Л. І. Белехова пропонує методику концептуального аналізу словесних поетичних образів художнього тексту, яка спрямована на розкриття текстової, підтекстової та позатекстової інформації, що стоїть за ними. Подібний підхід яскраво відображає гетерогенність концепту та досліджує не лише первинну інформацію, а й вторинну, приховану від читача [1].

Незважаючи на численні дослідження, присвячені концептуальному аналізу художнього тексту, єдиної універсальної методики його здійснення не існує. Зазвичай вчені зосереджують увагу на якійсь певній характеристиці – структурній, семантичній або граматичній. Однак, для повного та всебічного аналізу концептів художнього твору доцільним є інтеграція різних методів концептуального аналізу, відбір яких залежить від мети дослідження. Прийоми, застосовані у межах різних методик, дають можливість найбільш точно проаналізувати індивідуально-авторську картину світу письменника, з'ясувати смисловий об'єм ключових концептів художнього твору, змодельовати їх структуру, встановити їх місце в мовно-концептуальній картині світу автора.

На думку В. А. Маслової, у структурі концептосфери є **ядро** (когнітивно-пропозиційна структура важливого концепту), **приядерна зона** (інші лексичні репрезентації важливого концепту, його синоніми і т.д.) і **периферія** (асоціативно-образні репрезентації). Ядро і приядерна зона переважно репрезентують універсальні і загальнонаціональні знання, а периферія – індивідуальні [5, с. 17-18]. Розглянемо, індивідуально-авторську концептосферу за такою ж схемою, де ядро – це ключовий, або **гіперконцепт**; приядерна зона – похідні від нього **макроконцепти**; та периферія – **власне концепти**, найменші нероздільні одиниці. Схематично цю структуру можна позначити таким чином (див. Рис. 1):

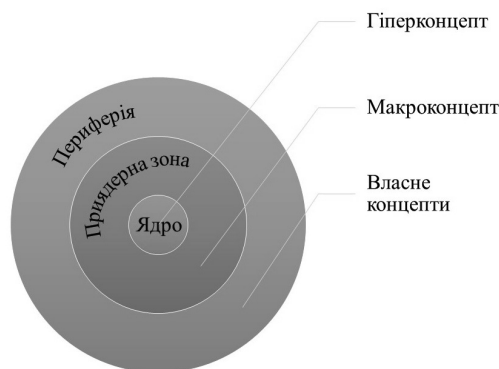

Рис. 1. Структура авторської концептосфери

Образ роману Дж. Орвелла «1984» вже давно став наративним. Знайомство письменника з романом-антиутопією С. Зам'ятіна «Ми», ідеї, намічені у власній повісті «Скотний двір», а також історичні події Європи та СРСР у першій половині ХХ століття стали основою нового роману-антиутопії «1984». Цікавим залишається той факт, що роман був написаний у 1948 році, проте з точністю описує події майбутнього. Більшість дослідників роману проводять паралель між політикою Старшого Брата та тогочасним сталінським режимом СРСР. Проте, з огляду на сучасне політичне положення в світі, можна зробити висновок, що антиутопія, написана в далекому 1948 році, залишається та залишатиметься актуальною ще впродовж тривалого періоду. Саме тому, аналіз авторської концептосфери роману Дж. Орвелла «1984» є актуальним питанням сьогодення.

Аналізуючи концептосферу роману, ми виокремлюємо гіперконцепти як базові концептотипи, їх видові кореляти – макроконцепти, які представлені, у свою чергу, концептами різного значення та наповненості – власне концептами. Схематично це можна зобразити таким чином (див. Рис. 2):

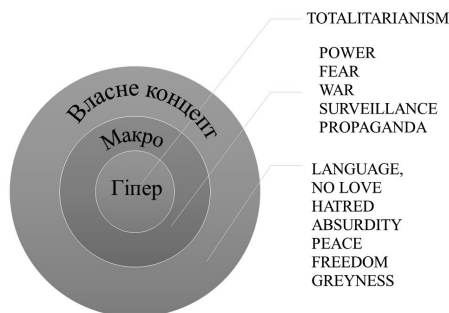

Рис. 2. Структура концептосфери роману Дж. Орвелла «1984»

Зазначимо, що ядро та приядерна зона концептосфери роману (гіперконцепт TOTALITARIANISM та макроконцепти POWER, FEAR, SURVEILLANCE, PROPAGANDA) репрезентують універсальні поняття, які асоціюються у свідомості людей з політикою тоталітаризму, натомість периферія представлена власне концептами, які показують індивідуальне ставлення автора до зображуваного в романі явища.

Розгляд мовної актуалізації концептів різних рівнів дає змогу цілісно дослідити ключовий концепт, зрозуміти авторську ідею, закладену в романі та віднайти елементи ключового концепту навіть у тих структурних елементах, які несуть опозиційну ідею. Слід наголосити, що переважна більшість концептів номінуються лексичним шляхом, менша – синтаксичним і фразеологічним. Лексична об'єктивація концептів є узуальним синтетичним прийомом «ословлення» концептів, тим значеннєвим субстратом, який слугує посередником між планом змісту і планом вираження концепту. Основна одиниця цього рівня – лексичний знак [9, с. 82].

Цікавою специфічною рисою роману, що розглядається, є те, що ключовий концепт TOTALITARIANISM не знаходить прямого лексичного відображення, натомість він представлений рядом корелятивів, наведених у схемі вище. Розглянемо деякі з них. Так, наприклад, лексико-семантичне поле концепту FEAR представлено такими елементами: *alarm, uneasiness, trepidation, dismay, fright, horror, terror, panic* [12]. Цікавим є вживання абстрактних іменників *darkness* та *transparency* [12, с. 5, 140], натякаючи, що Великий Брат бачить все (*Big Brother Is Watching You* [12, с. 4]), для нього все є прозорим. Номінативний простір концепту LANGUAGE лексично об'єктивованій словником Новомови (*Newspeak* [12, с. 6]), який постійно поповнюється: *doublethink, unperson, antefiling, plusgood* (замість *excellent*) [12, с. 56, 66].

На особливу увагу також заслуговує концепт ABSURDITY, лексично представлений слогоном Партії *War is Peace, Freedom is Slavery, Ignorance is Strength* [12, с. 21]. Абсурдність цих поєднань відіграє ключову роль у романі-антиутопії. Так, концепти PEACE та FREEDOM можна вважати антиконцептами, які стають абсурдними, втрачаючи свої понятійні особливості. Наприклад, Міністерство Миру (*Ministry of Peace* [12, с. 7]) завідуює війною, Міністерство Любові (*Ministry of Love* [12, с. 7]) – законом та порядком, а думкозлочин (*thoughtcrime* [12, с. 24]) стає головним предметом боротьби за чистоту рядів. Ю. С. Степанов визначає антиконцепт як «концепт, протиставлений якомусь іншому концепту» [10, с. 21]. Опозиція концептів TOTALITARIANISM vs. PEACE та FREEDOM у досліджуваному романі слугує засобом емпізи та підкреслює всеохоплюючий вплив Партії та безвихідність жителів Океанії.

В цілому, аналіз показав, що переважна більшість концептів роману об'єктивується лексичним шляхом. Окрім того, слід зазначити, що серед маркованих елементів превалюють абстрактні іменники, що додає відчуття невизначеності та невпевненості у майбутньому. Саме ці риси і характеризують будь-який тоталітарний устрій держави.

Отже, роман-антиутопія «1984», який приніс всесвітню славу його автору Дж. Орвеллу, має складну концептосферу. Вона представлена концептами різного значення та наповненості. Ядром виступає концепт TOTALITARIANISM, який лексично об'єктивованій концептами приядреної зони – POWER, FEAR, WAR, SURVEILLANCE, PROPAGANDA та периферією – LANGUAGE, NO LOVE, HATRED, ABSURDITY, PEACE, FREEDOM, GREYNESS. Об'єктивуючи певні концепти, автор показує світосприйняття, характер дійсності, адекватність і типовість зображення. Аналіз концептосфери автора дає змогу подивитися на світ з його точки зору і, як результат, глибше усвідомити, що саме він хотів сказати, і яку пересторогу несе роман-антиутопія для майбутнього покоління.

Література:

1. Белехова Л. І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект : дис. ... док. філол. наук: [спец.] 10.02.04. К., 2002. 476 с.
2. Зозуля М. О. Специфіка ідіостилю романів У. Голдінга // Сучасні дослідження мови та літератури: укр.-рос. школа-конф. молодих учених, 26-29 березня 2014 р.: тези доп. Донецьк, 2014. С. 106-109.

3. Кагановська О. М. Текстові концепти художньої прози: когнітивна та комунікативна динаміка (на матеріалі французької романістики середини ХХ ст.): дис.... док. філол. наук: [спец.] 10.02.05. К., 2003. 502 с.
4. Лукин В. А. Концепт истины и слово истина в русском языке (Опыт концептуального анализа рационального и иррационального в языке) // Вопросы языкознания. 1993. № 4. С. 63-86.
5. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика: учебное пособие. Мн. : ТетраСистемс, 2004. 256 с.
6. Маслова Ж. Н., Минахин Д. В. Определение статуса и перспектив когнитивных исследований поэтического текста // Когнитивные исследования языка. 2013. № 13. С. 94-104.
7. Ніконова В. Г. Концептуальний простір трагічного в п'єсах Шекспіра: поетико-когнітивний аналіз : дис. ... доктора філол. наук: [спец.] 10.02.04 «Германські мови». Дніпропетровськ, 2008. 556 с.
8. Приходько І. В. Художній текст в аспекті концептуального аналізу // Філологічні науки: сучасні тенденції та фактори розвитку: збірник наукових праць за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції. Одеса: Південноукраїнська організація «Центр філологічних досліджень», 2017. С. 83-87.
9. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.
10. Степанов Ю. С. «Понятие», «концепт», «антиконцепт». Векторные явления в семантике // Концептуальный анализ языка: современные направления исследования. М. : Калуга: Эйдос, 2007. С. 19-26.
11. Фадеева Ю. А. Мовні засоби втілення концептосфери роману В. В. Набокова «Дар». Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2017. 22 с.
12. Orwell G. 1984. New York : New American Library, 1950. 328 p.